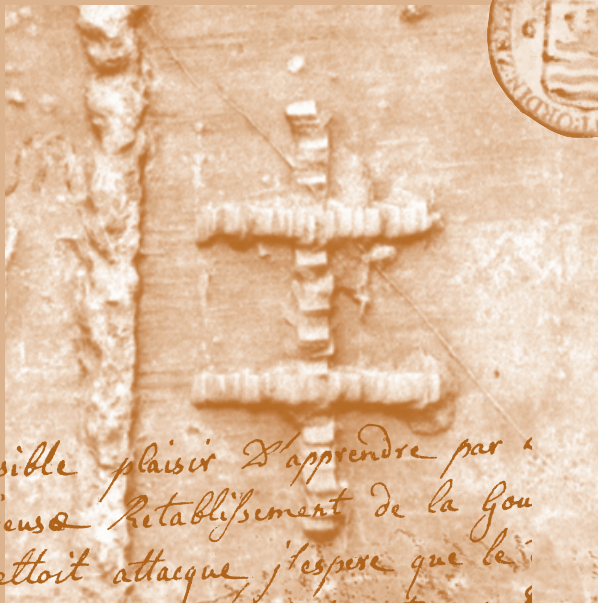

SOK

EEN UITGAVE VAN
Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

mededelingen 28

OKTOBER 1997

Monseigneur

*il m'a étoit un sensible plaisir d'apprendre par
du Courant le heureux Retablissement de la Gou
votre seigneurie à étoit attaquée j'espère que le*

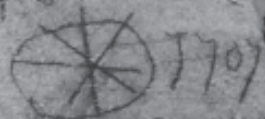
SOK

mededelingen 28

- 2** Op zoek naar de landmetingen in de Lacroixberg
- 20** Stille getuigen...
- 28** Pierre de sable de Sub
Prijzen van mergelstenen en transport in 1779
- 38** Dodelijk ongeval in de Geulhemmergroeve
- 48** Colofon

1600 1600 1600
van 1600 1600 1600
1600 1600 1600
1600

2 VOET
1600 1600
1600

1600
1600
1600
1600

OP ZOEK NAAR DE LANDMETINGEN IN DE LACROIXBERG

Johan Willems

Maastrichtersteenweg 282

3700 Tongeren

INLEIDING

Het is al sinds eeuwen dat de eigenaar van land bovengronds tevens de eigenaar is van hetzelfde perceel ondergronds. Nu is de afpaling bovengronds in bijna alle gevallen visueel goed waarneembaar. Hagen, muren of andere soorten omheiningen zijn de meest voorkomende begrenzingen. In het open veld is het vaak de verschillende teelt van gewassen of ander gebruik van het perceel, dat de grenzen afbakent. En bij twijfel zijn er nog altijd de oude grensmarkeringen in de vorm van de zgn. reensteinen die de soms eeuwenoude afscheidingen markeren.

Ondergronds is dat natuurlijk een stuk moeilijker. Men zou kunnen volstaan met een bepaald merkteken op een pilaar of wand, om zo zijn of haar eigendom aan te geven. Een enkele keer vinden we ondergronds zo'n merkteken terug. De uitvoering en de vorm van de merktekens is verschillend en uiteraard gebonden aan de persoon die zich ervan bedient. Het kan geschreven zijn als een naam of initialen, toegevoegd met een variant op de aanduiding "dit is van mij", al of niet met datum of jaartal. We noemen deze gebiedsafbakeningen huismarken. Heel bekend zijn de huismarken van Pieter Stas rond 1585 in de Zonneberg te Maastricht. Maar ook in de Lacroixberg of Grote Berg van Zussen staan vergelijkbare laat-16e eeuwse huismarken. Toch is het maar zelden dat een huismerk het eigendom ondergronds exact aftekent. Ze staan, als het ware, nadrukkelijk het eigendomsrecht te verkondigen, maar een duidelijke aanduiding, in de zin van "vanaf dit punt tot ginder", is het echter niet. Bovendien heeft het latere en intensieve tweede gebruik van de ondergrond de eventuele

oorspronkelijke ondergrondse visuele gebiedsafscheidingen in de gangen, zoals muurtjes, mergelhopen of karrewegen doen verdwijnen, zodat een reconstructie van de omvang of oppervlakte van het eigendomsgebied uit de periode van het huismerk haast ondoenlijk is. Met of zonder deze hulpmiddelen kan men toch stellen dat huismerken wel een eigendomsclaim gelegd hebben op een bepaald gebied ondergronds, maar dat ze niet gediend hebben om een scherpe grenslijn te trekken.

Het is dus duidelijk dat meningsverschillen over de ondergrondse eigendommen altijd “kort onder de oppervlakte” hebben gelegen, want het preciese mijn en dijn is meer dan eens in het verleden de bron van conflicten geweest. De enige die daar uitkomst in kon brengen was een landmeter die de bovengrond aan de ondergrond kon koppelen. Zij waren in hun functie van “*geswooren lantmeeter*” in staat de verschillende partijen van hun (on)gelijk te overtuigen. De meetlijnen werden via een ingang, schacht of waterput naar de ondergrond geleid, waarna ze het beoogde gebied nauwkeurig konden vastleggen.

Meetpunten en andere landmeetkundige opschriften zijn in de Grote Berg van Zussen veelvuldig terug te vinden. Zoals iedere vakman had elke landmeter zijn eigen stijl van meten en noteren. Dat maakt het niet altijd even gemakkelijk de veelvoud van aantekeningen te herkennen of te onderscheiden. De meeste landmeetkundige opschriften moeten we dan ook zien als een aantekening in het “kladschrift” in het “ondergrondse” veld. De echte metingen, met afstanden en richtingen, werden zonder twijfel op papier genoteerd om later uit te werken.

De wijze van meten en noteren is natuurlijk ook afhankelijk van de soort opdracht die de landmeter meekreeg. Een

gebiedsaanduiding in oppervlakte of omtrek uitgedrukt is anders dan een scherpe (theoretische) scheidlijn trekken, desnoods dwars door de pilaren heen. Landmeter Hen(d)ricus Jentis heeft ondermeer in 1752 diverse precisiemetingen verricht. Met een verticale streep, aan de bovenkant voorzien van een cirkel, markeerde hij uiterst nauwkeurig de perceelsgrens. Daarbij kwam vaak de aantekening van de richting, de naam van de perceelseigenaren aan elke kant van de streep, de datum met jaartal en soms zijn eigen naam met de aantekening “als geswooren lantmeeter”. Deze metingen zijn duidelijk gekoppeld aan de perceelsafscheidingen bovengronds.

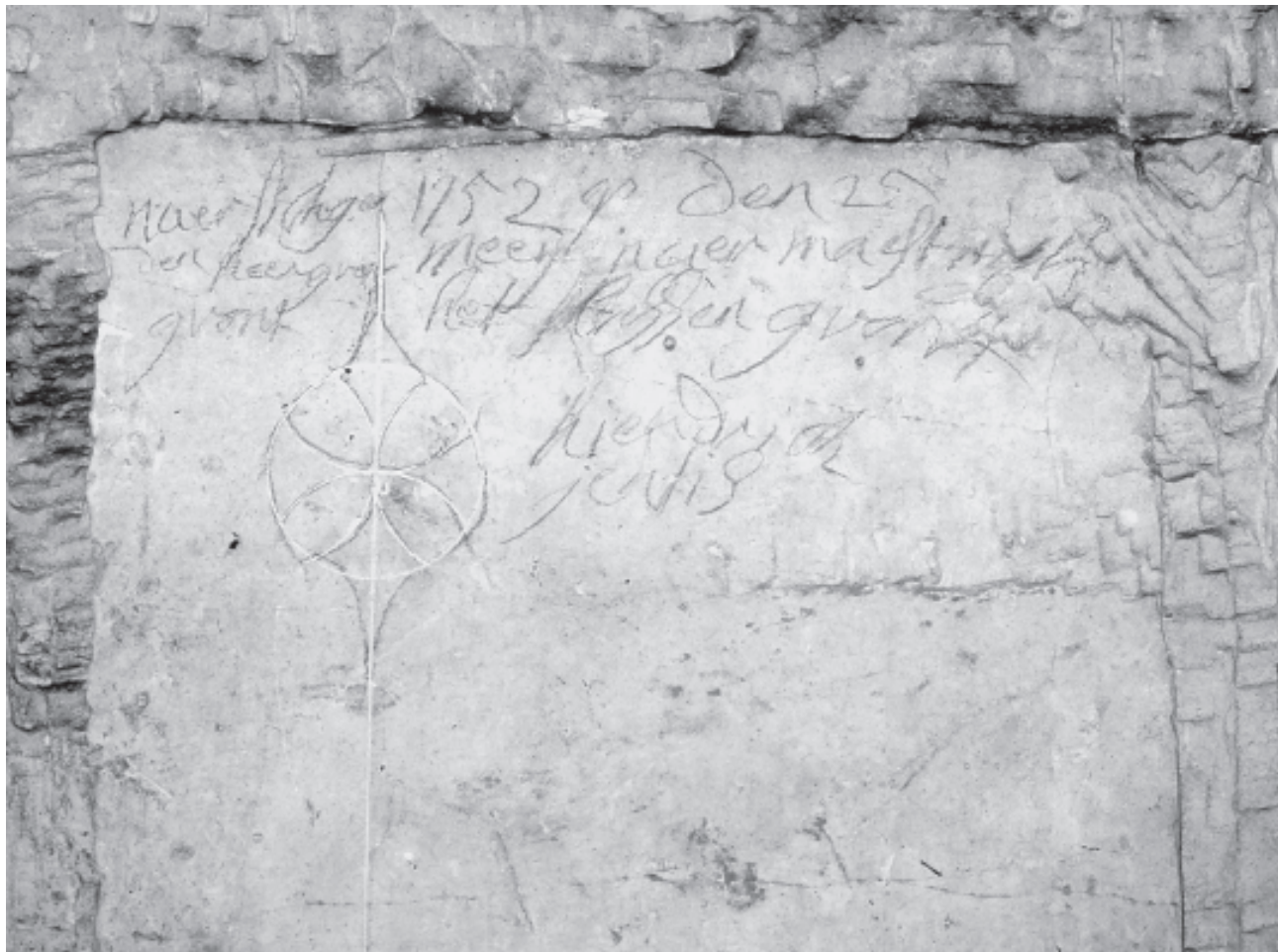
In de Lacroixberg onder de Waterstraat is zo’n opmeting terug te vinden. Maar ook op andere plaatsen in de groeve staan opmetingen van Jentis (zie afb. 1). Jan Spee heeft in zijn inventarisatie van de Sint Pietersberg eveneens veel opschriften en opmetingen van deze landmeter verzameld.

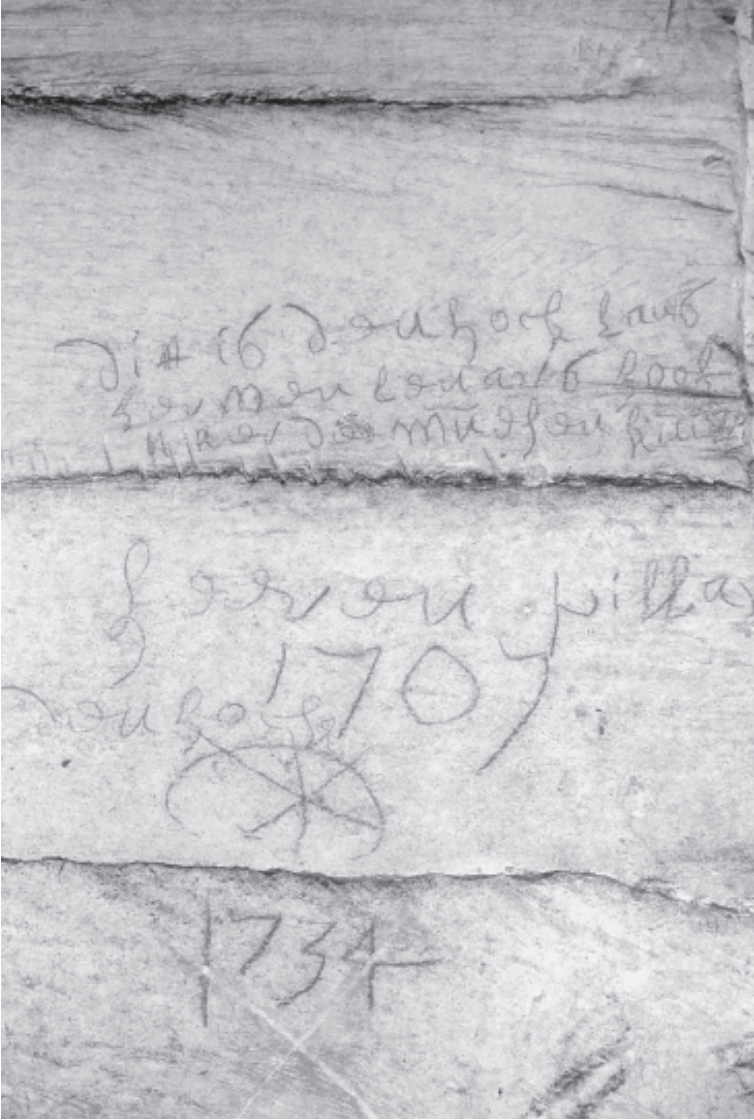
WERKWIJZE ONDERZOEK

Het merendeel van de landmeetkundige opschriften in de Grote Berg zijn echter niet zo duidelijk als die van Jentis.

*Afb. 1
naer Sichgen den heer grondt
1752 op den 25 meey
naer Maestrigh
het biessen grondt*

hiendrick jentis

Dan rijzen er de vragen: wie heeft hier gemeten, waarom, wanneer en in opdracht van wie? Zoals de vele opschriften uit 1707, die duidelijk verwijzen naar een meting?

Met deze vragen stapte ik naar Ton Breuls. Er waren twee mogelijke werkmethoden die we voorstonden. De eerste was gericht en uitsluitend gaan zoeken naar de opschriften m.b.t. 1707 en dan een verklaring daarvoor trachten te vinden. De Lacroixberg of Grote Berg is echter een groeve met een ruw geschatte lengte van tussen de 70 en 100 kilometer gangen. Elke gang heeft twee wanden, dus dat zou een totale wandlengte betekenen van 140 tot 200 kilometer. Het was ons bekend dat door de gehele groeve opschriften uit 1707 te vinden zijn. Met deze wijze van zoeken (het zich uitsluitend richten op de opschriften van 1707) bestaat echter de reële kant een veelvoud van de opschriften te missen.

Een tweede optie was systematisch alle wanden af te zoeken en alles in een veldboek te noteren dat betrekking heeft op de mergelwinning, het transport en de eigendommen, dus ook alle landmeetkundige opschriften. Dat neemt wel meer tijd in beslag, maar de talloze gegevens kunnen tevens als basis dienen voor latere en/of andere inventarisa-

Afb. 2
dit is den hock land
hermen lenarts hoof
naer den mussen kuil

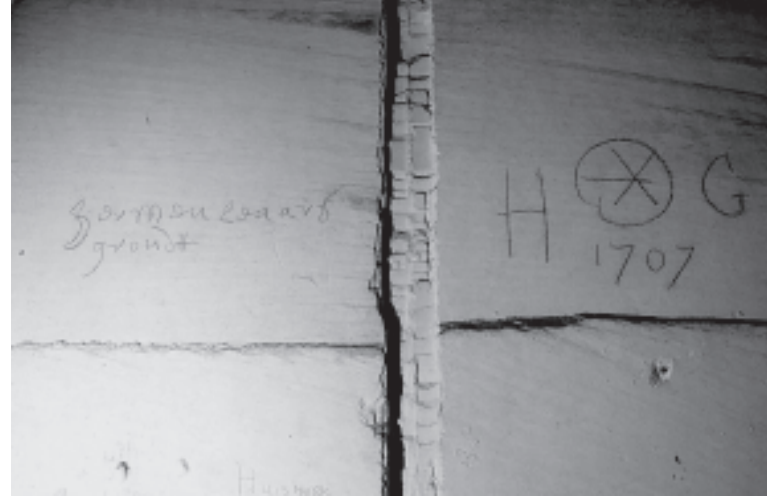
heeren pillar 1707
den hock

ties of onderzoeken. Bovendien bestond de mogelijkheid dat opschriften, die schijnbaar niets met de meting uit 1707 te maken hadden toch in relatie ermee stonden. We opeerden voor het laatste. Al deze inventarisaties zijn later door Ton in de computer opgeslagen in het door Joep Orbons ontwikkelde programma “inventarisatie groeven”.

De zoektocht in de groeve naar opschriften of aantekeningen leverde in eerste instantie wel een behoorlijk aantal aantekeningen op over een meting in 1707, maar over het algemeen was het erg onsamenhangend en variabel. Soms staat er een verhaal, dan weer slechts een streep of een letter h. Al snel rees het vermoeden dat deze schuine letter h, meestal in rood geschreven, óók iets te maken had met de opmeting van 1707. Vermoedelijk was het een verwijzing naar de h(eren) van het Kapittel van Sint Servaes. Maar ons uitgangspunt, dat de opmeting uit 1707 ons in staat zou stellen om haarfijn een ondergrondse reconstructie van de toenmalige gebiedsindeling of eigendoms-afbakening te maken, bleek al spoedig onhaalbaar te zijn.

Vooraf omdat de optekeningen van 1707 bij nadere bestudering niet de precisie van Jentis benaderden: geen afgetekende scheidslijnen (typisch voor de opmetingen van Jentis), maar wel, zoals ook bij Jentis, met namen van de eigenaren en een richtingaanduiding erbij. Daarbij wordt vaak het woord “naar” gebruikt, zoals naar Zichen of naar Maastricht. Hiermee wordt de richting bedoeld, als een alternatief voor “naar het noorden”. Soms met een mooie uitleg erbij, zoals het opschrift over de “Mussenkuil” (afb. 2).

Een juweel van een opschrift, maar een directe aanwijzing leverde het niet op. Wel een aanknopingspunt: de naam Lenaers en uiteraard het jaartal 1707. Niet ver er vandaan

Afb. 3
hermen leaard
grondt

H 1707 G

7

staat een tweede aantekening: een verticale streep met links weer de naam Herman Lenaerts en rechts H G 1707. (afb. 3). H G staat voor Heren Grond, dat in Zichen en Zussen het eigendom betekent van de heren van het Kapittel van Sint Servaes. We wisten dat we goed zaten.

Een vergelijkbare opmeting van Jentis onder de Waterstraat laat ons zien dat Jentis “dwars door de pilaren heen” gemeenten heeft. Tekent men zijn opmetingen en met name zijn precieze scheidslijnen aan op een plattegrond, dan toont dat een beeld van een nauwkeurige gebiedsdeling. De opmeting uit 1707, die onderwerp is van dit onderzoek, geeft in hoofdzaak “slechts” aan van wie de pilaren zijn:

diverse pilaren in een doorlopende gang zijn bijvoorbeeld aan de ene zijde gemarkeerd met een “h” of met “Heeren Pilaar”. Aan de andere kant van de gang staat dan de naam van Lenaerts. Waarschijnlijk was het op dat ogenblik niet van belang waar precies de grens lag (in het midden van de gang?) maar lag het belang in de resterende mergel: deze pilaren (lees: mergel) liggen op mijn gebied, die andere kant is van jou.

We hebben tot heden slechts een opschrift geïnventariseerd, waarop de landmeter aangeeft dat hij door de pilaar heen heeft gemeten:

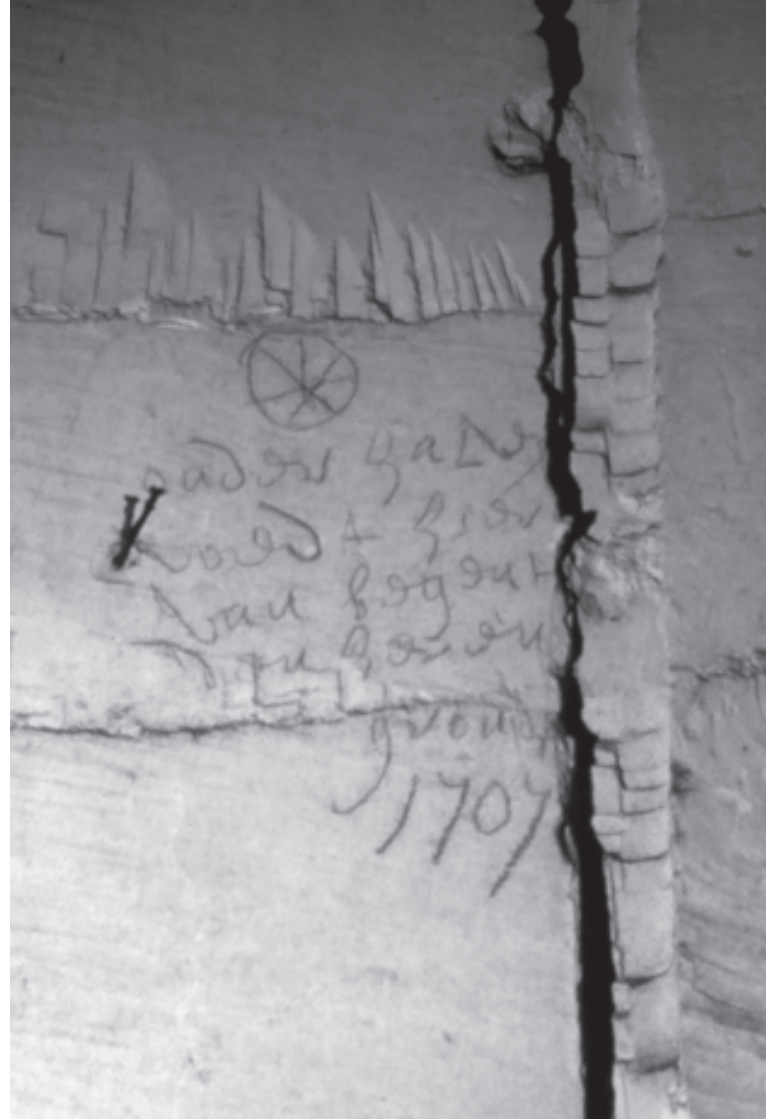
*heeren pillaer
omtrent in midden
van de steen is den reën
1707*

8

We zien hier weer een verschil met de wijze van meten van Jentis. Geen duidelijke scheidslijn op de pilaar, maar een meting “omtrent in het midden”.

Toch is er wel degelijk een nauwkeurige opmeting geweest, gezien het opschrift op afb. 4.

*Afb. 4
ander halve
voedt hier
van begent
den heren
grondt 1707*

Ook de afbeelding op de (linker) beginpagina van dit artikel wijst op een echte opmeting:

*hier is den hooch
van hermen lenars
lenardt tans
1707*

*2 voet
hier van
* 1707
is den
grondt
van de
heeren*

Dit opschrift staat aan de buitenkant van het opgemeten gebied wat het idee opwerpt dat het eigendom van Lenaerts omgeven werd door het eigendom van het Kapittel. Mocht in de toekomst ooit een complete plattegrond van de groeve tot stand komen, dan zou het zeer interessant zijn de opmeting van 1707 hierop in te tekenen.

Duidelijk te lezen opschriften, maar welke kant op gaan de anderhalve of twee voeten. Houdt daar het gebied op of begint het?

Onze speurtocht langs de diverse letters h en Heeren of Lenaerts grond bracht ons tot het laatste opschrift. Het staat op een kwetsbare plaats, op 1,5 meter hoogte tegen de wand, vlak langs een gat in een in mergelblokken opgetrokken scheidingsmuur. Het vergt wat inspanning om het te ontcijferen, omdat het bijna vervaagd is:

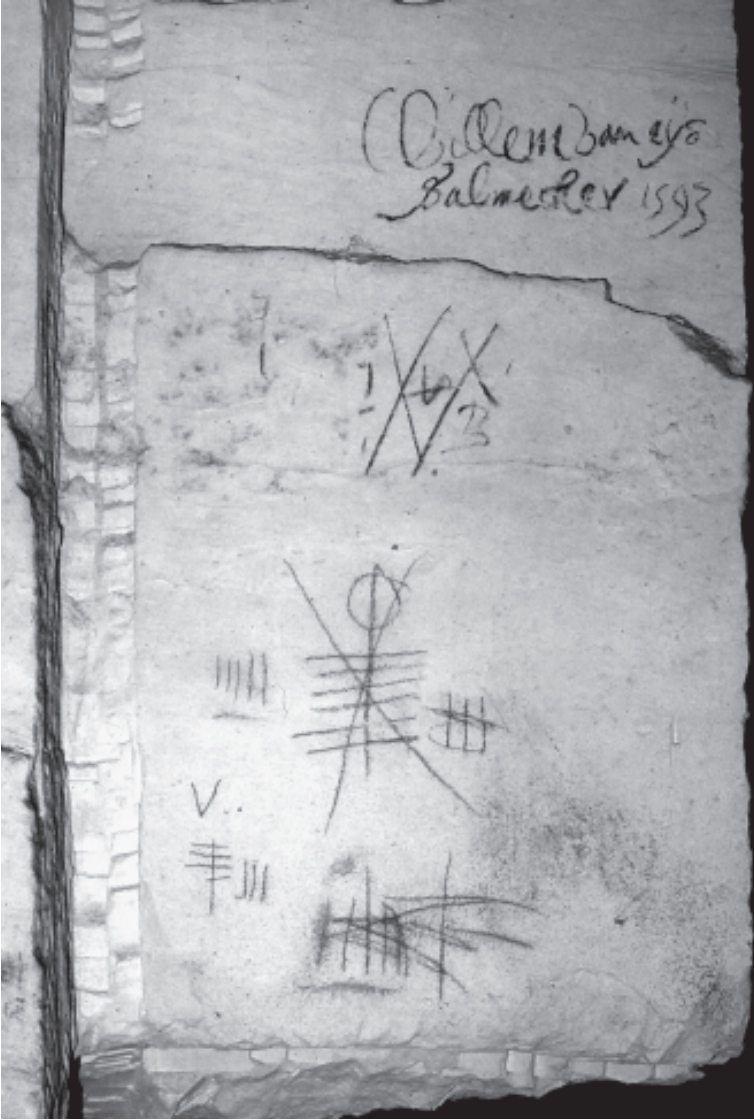
*dit is den hooch
van heeren lant
aen hermen len
aers hoof naer
den hooch van heiligen geest lant*

*naer Sussen kaent
3 voedt hier van
is den reein*

(Van dit opschrift zijn natuurlijk ook foto's gemaakt, maar de vage afbeelding laat nauwelijks leesbare sporen achter.) Drie voeten verder was dus de grens van het eigendom. We zouden kunnen concluderen dat de landmeter, in vergelijking met Jentis, wel nauwkeurig gemeten heeft, maar zijn klad- of veldgegevens heeft aangebracht op de pilaren en zijn opmetingen verder verwerkt heeft in een kaart of plattegrond.

Nu bleek dat archiefonderzoek onontbeerlijk zou zijn. Dit zou ik voor mijn rekening nemen. Ik besloot mijn informatie te zoeken in “de Rollen van Sichen en Sussen”. Dit zijn de verslagen van de Schepenbank waar alle geschillen, groot en klein, in eerste aanleg verschenen. De Schepenbank was de onderste trap van het rechtstelsel in die tijd. Mijn eerste opzet was enkel de verslagen in verband met de groeve(n) te noteren, maar ik verwachtte slechts sporadische zaken hierover te vinden. Tot mijn verbazing bleek echter dat zeer veel zaken over de groeven in de verslagen te staan. Eigenlijk heel normaal, want de mergel was de broodwinning van velen en de industrie van het dorp. Dus alle Rolverslagen mee naar huis en vertalen. Twee jaar, 800 bladzijden Roltekst en anderhalf boek veldgegevens verder is het moment gekomen om overeenkomsten te zoeken tussen archieven en inventarisatiegegevens.

In de archieven van 1707 wordt gesproken over het breken van blokken, maar als we in de buurt van dit centrale deel van de groeve opschriften vinden uit 1559 en 1593 (met prachtige huismerken) dan is het wel duidelijk dat in dit

gebied onmogelijk werkfronten te vinden zijn uit 1707! (zie afb. 5a en 5b).

We moesten ons uitgangspunt drastisch bijstellen en de meetpunten en omgeving met andere ogen gaan zien. Werkfronten (de directe sporen van het blokbreken) worden bijna altijd gevonden langs de buitenomtrek van een groeve. Dus moeten de landmeetkundige opschriften in dit centrale deel een ander doel gediend hebben. Het blokbreken moet hier op een andere manier zijn gebeurd. Dan blijft er alleen nog maar de mogelijkheid over van roofofbouw. In Zussen kende men een mooie uitdrukking voor het plegen van roofofbouw: "pilaere biete". Bij nadere beschouwing van de omgeving bleek dat men in of voor 1707 grote hongering heeft gekend, want met grote en gulzige happen zijn er stukken uit de pilaren "gebeten": er is op grote schaal roofofbouw gepleegd!

Nu begonnen de veldgegevens en het archiefonderzoek naadloos aan elkaar te sluiten.

In de verslagen uit 1707 in de Rollen van Sichen en Sussen vormt een proces over de ondergrondse eigendommen een belangrijk onderdeel.

HET PROCES IN 1707

Hier volgt een weergave van een proces in 1707 tussen het Capittel van Sint Servaes en de families Lenart en Lenaerts.

Afb. 5a
Willem van Eys
Salmecker
1593

Afb. 5b
Huismerk 1559

Vergadering den 28en Januarij 1707.

Den seer Eerw; ende Eedele Heeren Vicedeken en Capittel der Collegialer kerk van St. Servaes binnen Maestricht deputeren de beijde Tans schepenen, ende den bode Wolters van de Justitie Zichen en Sussen, ten einde met Berghkenners te visiteren: de bergen onder de grond van de Heeren ; ende voor het geval er iemand daer onder mochte hebben gearbeijdt het werck te verbieden, en de reeds gemaakte blokken aan te slaan. In opdracht van mijne Seer Eerwaarde ende Eedele Heeren, en was geteekent : J.G. de Fontaine.

Het Kapittel van Sint Servaes wil dus de groeve bezoeken en opmetingen laten verrichten op hun grondgebied, om te onderzoeken of er door derden onbevoegd blokken zijn gebroken en om deze dan eventueel in beslag te nemen.

Hierna volgt een gedeeltelijke weergave van het verslag van de schepen Tans over de meting:

In opdracht van de Seer Eerwaarde Eedele Heeren, de heer vice-deken en Capittel der Collegiale kercke van St. Servaes binnen Maestricht van dato den 28 Januarij 1707 sijn wij schepenen met Willem Wolters, onsen Gerichtsboode, en met bijstand van Servaes Meez als hoofdmeter der bergen, aan het meten geweest de 31en Januari 1707 den 1,2,3,4 en 5 februari onder in den berghe. Servaes Meez is begonnen te meeten onder in de buurt van de water kuijle, op den rein (= grens) tussen het land van de Eerwaarde Eedele Heeren Lenard Lenarts, en hebben gevonden aldaar in den grondt een hoeveelheid blokken uijtgewerckt te zijn op den rein der Eedele Heeren en de erfgenamen Jan Lenarts.

Deze vondst vraagt om verder onderzoek. En dus is Servaes Meez verder gegaan met meten op de reen der Erfgenamen Jan Lenarts, Jan Tans en de Eerwaarde Eedele Heeren. Was geteekent Jan Tans, schepen in Sichen en Sussen.

Voor ons, Schepenen, in aanwezigheid van Wolters de gerechtsbode, verschijnt Servaes Meez meeter des berghs. Met hem, als assistent, Jan Tans die ook kennis heeft van het meten. Ze verklaren op hunne vroomheid als man in plaats van hun eijdt (= eed), als dat ze vastgesteld hebben:

Uijtgewerckt door de wercklieden van Lenard Lenarts van Sussen onder den grondt van d'Eerw: Eedele Heeren voornoemt

437 blokken totaal

*Lenard Tans Schoon soone van Lenard Lenarts
uigtgewerckt door sijne wercklieden onder
den grondt der heeren voors;xxvi* 1116 totaal

*Lenard Daenen Schoonsoon van Lenard Lenarts
uigtgewerckt door sijne wercklieden onder
den grond der heeren 280 totaal
van welke uitgewerkde steenen door die
wercklieden van Lenard Daenen
nog staen in den bergh Ic xxiiii blocken*

*Op een ander plaats nog bevonden uitgewerkde steenen
uigtgewerckt door de wercklieden van Lenard Daenen 215 totaal
welke steenen alnoch staen in den bergh
onder der Heeren grondt.*

*Herman Lenarts uigtgewerckt onder der
Heeren grondt 469 totaal*

*Thonis Lenarts uigtgewerckt onder der
Heeren grondt 339 totaal*

*Herman en Thonis Lenarts, uitgewerckt onder
der Heeren grondt gewone Steenen 200 totaal
die aldaar ter plaatse nog staan.*

*Aldus aangebracht op hierbovengeschren datum; en was geteekent
Joes Tans schepen in Zichen et Sussen Micghiel Tans, en is in hoede
van het gerecht geleid.*

Na deze vaststellingen volgt er dan de roep. Een roep is een verkondiging van iets, een afroeping van een bepaald feit. De roep werd steeds gedaan op een plaats waar vele

mensen aanwezig waren, zodat men er zeker van was dat het ganse dorp ervan op de hoogte was. In dit geval spreekt men van de gewone plaats van afroepen. De gewone plaats waar de roep gedaan werd, was de kerk. Daar werd de roep gedaan na de mis op zondag. Nu kennen we dit gebruik nog steeds in de kerk voor mensen die willen trouwen. Het huwelijk wordt 6 weken op voorhand aangekondigd in de kerk waar ze zullen trouwen.

*Willem Wolters Gerichtsboode vertelt op Sondaghs den 20en deses
maands, februarij 1707, na den dienst Godts op de gewoonlijke
plaats, in de naam van de Heer geroepen te hebben: wie die geene
plaats, die onder de Heeren grondt hebben gewerckt of hebben doen
werken in pilaren of verdieping van de berghdoopsels.
Wie daar bij is geweest of wie daar raad of daad daartoe heeft
gegeven, dat sij het zelf sullen hebben te bekennen binnen drij dag-
hen, of de Heeren sullen het voor crime ende geweldige dieverij hou-
den; ende is in hoeden gelijc den 21-en februari 1707.*

Na deze afroeping volgen dan de bekentenissen van alle personen die daar gewerckt hebben of daar hebben laten werken.

*Verschenen op de 21-en februij 1707 ter griffie: onze mede schepen
Lenard Lenarts, Herman Lenarts en Lenard Tans, die om s'heeren
roep niet te versmaden hebben bekent onwetend onder de heeren
grondt te hebben laten werken door de wercklieden die dit ook niet
wisten en aen wie zij dit beveil ook niet hebben gegeven, menende
alzo niets misdaan te hebben. Moest er nu worden bevonden dat
onder het Heeren landt zou zijn gewerckt, bieden de Heeren aan met
andere stenen van even goeden grondt de schade te kompenseren.*

*Jan Philips, om s'heeren roep niet te versmaden bekent voor Lenard
Tans in den bergh gewerckt te hebben, sonder te weten dat het in den*

Heeren grondt was, ook vergeten te hebben of het veel of weinigh is geweest ter wijlen het nu ontrent de 7 oft 8 jaren geleeden is, vermenende niet misdaan te hebben.

Den dito brengt Lenarts Schepen aen, dat voor hem verschenen zijn op den 21-en 22-en en 23-en deses de navolgende personen: Ten eerste, Jan Leesen, bekennde om 's Heeren roep niet te versmaden voor Lenard Tans in den bergh gewerkt te hebben, alwaar nu bevonden is dat in de banken enige stoelen onder de Heeren grondt zouden zijn geweest, verhopende niets misdaan te hebben.

Willem Stassen om s'heeren roep niet te versmaden bekennt voor Thonis Lenarts, alias Adams, gewerkt te hebben, alwaar nu met het meten bevonden is, dat in de banck, waar hij gewerkt heeft enige stoelen onder der Heeren grondt zouden zijn, vermenende niet misdaan te hebben.

Jampsin Jongen om s'Heeren roep niet te versmaden, bekennt voor Herman Lenarts alias Adams in den bergh gewerkt te hebben en nu bevonden met meten dat enen hoek onder der heeren grondt zou zijn vermeent niets misdaan te hebben.

Nicolaes Lambrechts om s'heeren roep niet te versmaden bekennt voor Thijs Meers in den bergh gewerkt te hebben en is nu bevonden met meten dat die stenen zouden uijtgewerkt onder der heeren grondt, welke nog allemaal daar staan hopende niet misdaan te hebben.

Paulus Stevens om s'heeren roep niet te versmaden bekennt voor Lenard Tans in den bergh gewerkt te hebben, maar nu met meten bevonden te hebben dat het in der Heeren grondt soude geweest hebben, hetgene hem niet bekennt was vermenende alsoo niet misdaan te hebben.

Thonis Lenarts alias Adams om s'heeren roep niet te versmaden bekennt in den bergh gewerkt te hebben en doen werken zonder te weten dat het onder der Heeren landt was t'geene nu met het meten eerst is bevonden.

Matthijs Meers van Sussen om s'heeren roep niet te versmaden bekennt in den bergh te hebben doen werken, menende onder Jan Lenarts alias Adams grondt te zijn, en nu bevonden dat het onder Heeren landt zou geweest zijn, die uitgewerkte steenen daar nog staande.

Herman Lenarts den jongen om s'heeren roep niet te versmaden bekennt met zijn vader Herman Lenarts den alden in den bergh op een en het zelve werk gewerkt te hebben waarin nu bevonden wordt dat een gedeelte onder der heeren grondt zou zijn, het welk sij niet en hebben menen te doen.

Jan Philips den alden om s'heeren roep niet te versmaden bekennt voor Lenard Lenarts in den bergh gewerkt te hebben menende onder zijnen grondt te zijn, en is nu bevonden met meten dat een deel onder der heeren landt zou zijn.

Lenard Louwrix om s'heeren roep niet te versmaden bekennt in den bergh gewerkt te hebben menende onder hunnen grondt te zijn, en nu is bevonden dat drij stoelen onder de heeren grondt zou zijn.

Jan Reiners om s'heeren roep niet te versmaden bekennt voor Lenard Tans in de bergh gewerkt te hebben menende onder zijnen grondt te wesen maar nu bevonden dat een deel onder der Heeren grondt zou zijn.

Jan en Michiel Tans schepenen verklaren dat voor hen op den 22-e verschenen is Jonathas Jentis, dewelke om s'heeren roep niet te versmaden heeft bekennt voor Lenard Daenen op twee plaatsen in

den bergh gewerkt te hebben, niet anders wetende dat het was in den grond van Lenard Lenarts van Sussen, waarvan de meeste stenen daar nog staan.

Iedereen bekent dus wel dat hij daar gewerkt heeft of heeft anderen doen werken, maar ze vertellen allemaal dat ze niet wisten dat ze onder de Heeren Grond zaten.

Als nu alle feiten in chronologische volgorde gezet worden, komen we tot het volgende:

- 28.01.1707: Het Kapittel doet aanvraag om eens te laten meten onder hun eigendommen, om te zien of er niemand stiekem aan hun mergel gezaagd heeft.
- 31.01.1707: Er wordt gemeten door de volgende mensen: Servaes Meez als hoofdmeter der groeven. Jan en Michiel Tans als af gevaardigden van de schepenbank. Willem Wolters als man van het gerecht.
- 05.02.1707: Laatste meetdag.
- 17.02.1707: Het verslag wordt uitgebracht.
- 20.02.1707: Na de mis wordt er een roep gedaan om alle medeplichtigen aan te zetten zich te gaan melden bij de schepenen.
- 21,22,23.02.1707: De betrokkenen leggen hun bekentenis af.

Uit de stukken blijkt dat er ook een aantal blokbrekers voor anderen gewerkt hebben. Om een overzicht te krijgen wie voor wie werkte komen we tot het volgende:

Patroon

*Lenard Lenarts
Lenard Tans*

*Lenard Daenen
Herman Lenarts
Thonis Lenarts
Jan Lenarts
Thijs Meers
Leonard Louwrix*

Werkman

*Jan Philips
Jan Philips, Jan Leesen, Paulus Stevens,
Jan Reiners
Jonathas Jentis
Jampsin Jongen, Herman junior
Willem Stassen
Mathijs Meers
Nicolaes Lambrechts*

In de tekst wordt vermeld dat Lenard Tans en Leonard Daenen schoonzonen waren van Lenard Lenarts. Dat zijn dus twee aangetrouwde Lenartsen. Van de andere 6 ploegbazen heten er 4 Lenarts. Hoog tijd om eens te gaan kijken of we hier niet met een familiebedrijf te maken hebben, een blokbrekersfamilie.

Een hele familiestamboom in elkaar steken leek me echt teveel werk, dus ging ik te rade bij de Heemkundige Kring St. Servaas van Zichen-Zussen-Bolder. Daar kreeg ik een boek, geschreven door Heinz Lenaerts, met als titel "Die Familien Lenaerts aus Zichen-Zussen-Bolder 1672-1820". Het bevat de 4 verschillende takken Lenaerts die er zijn in het dorp. Precies wat ik moest hebben.

De Lenartsen die hier in het proces voorkomen zijn van twee verschillende takken:

TAK 1:

Joannes (Jan) Lenaerts is gehuwd met Joanna Willems. Ze krijgen 4 kinderen waaronder Thonis en Herman. Herman huwt met Ursula Leesen en ze krijgen 4 kinderen waaronder Herman junior.

Bij Joannes stond er vermeld dat hij op 8-12-1696 verongelukte in de berg onder Zussen. “Mooi detail” als je met onderzoek naar blokkbrekers bezig bent. De dood van Joannes verklaart ook waarom men in de Roltekst van “de erfgenamen” spreekt.

TAK 2:

Leonardus Lenaerts huwt met Gertrudis Alofs en ze krijgen 6 kinderen, waaronder Margarethe en Ida.

Margarethe huwt met Leonardus Tans.

Ida huwt met Leonardus Daenen.

We mogen hieruit concluderen dat het hier wel degelijk om twee echte blokkbrekerfamilies handelt. De leden van de familie staan telkens aan het hoofd van een groep en ook de schoonzonen hebben hun werklieden. Enkel Herman junior is niet “ploegbaas”, maar op het moment van het proces is hij pas 29 jaar en het blokkbreken en de roofofbouw waarover dit proces gaat was al een paar jaar eerder gebeurd. We mogen dus aannemen dat hij ten tijde van de feiten nog in de leer was bij zijn vader.

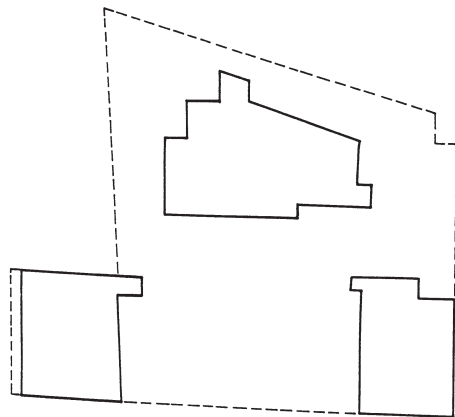
DE ROOFOBOW

Zoals reeds eerder in dit artikel is aangehaald, zijn er ter plaatse veel sporen van de roofofbouw terug te vinden. Naast de opschriften en aantekeningen op de wanden van de landmeters, eigenaars of (oneigenlijke) gebruikers zijn dat ui-

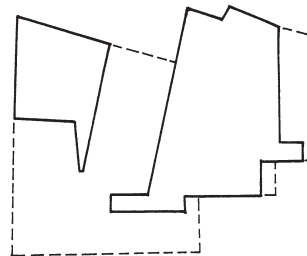
*Afb. 6
Roofbouw in pilaar 2*

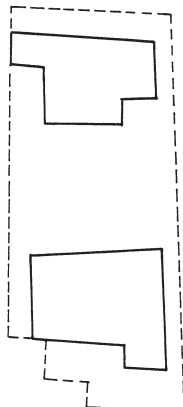
No. 1

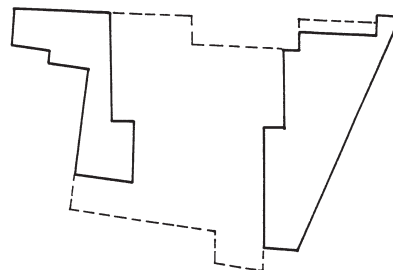
No. 2

No. 3

No. 4

5 meter

A horizontal scale bar with four equal segments, used to indicate a length of 5 meters.

Afb. 7
Deelplattegrond

teraard (en in de meest opvallende vorm) de aangetaste pilaren of wanden. (zie afb. 6). De zoektocht naar en de vondsten van de opschriften uit 1707 gaven ons een duidelijke aanwijzing waar het conflict zich heeft afgespeeld.

Het is interessant om een onderzoek te verrichten naar de exacte omvang van de roofbouw. Was het wel zo erg? Ging het eenvoudig om het mijn en dijn, dus had het conflict een economische achtergrond? Of was het alleen maar een principekwestie van macht: het is van mij, dus blijf je er vanaf. Speelde de bezorgdheid om de veiligheid en stabiliteit een rol? Was het mogelijk een combinatie van dit alles? Ton Breuls, geassisteerd door Koen Hoessels en Philip Duchateau, bekeken het gebied nauwkeuriger en verrichtten opmetingen. Van belang is de reconstructie van het onderaardse landschap van voor en na de roofbouw. Zo kan men een overzicht krijgen over de omvang van de roofbouw. Het conflictgebied bleek echter te groot van oppervlakte om een volledige kartering te maken. Daarom is voor dit verslag een keuze gemaakt van een klein gedeelte van het gebied: vier pilaren, te weten twee pilaren aan iedere kant van de doorgaande gang tussen het opschrift van “de Mussenkuil” (afb. 2) en het eerder beschreven “vage opschrift”.

Allereerst is de huidige omtrek van de pilaren nauwkeurig gemeten. Daarna is aan de hand van de sporen langs het plafond en de wanden de oorspronkelijke omvang van de pilaren vastgesteld, opgemeten en op dezelfde plattegrond ingetekend.

Er is daarbij geen rekening gehouden met mogelijke schuine of de (voor deze groeve zo typische) trapsgewijs aflopende verkantingen langs het plafond. Bovendien bestaat de theoretische mogelijkheid dat eerdere of latere

afbouw of roofbouw heeft plaatsgevonden dan in het conflictjaar 1707. Zoals reeds vermeld is in dit verslag, staan er in dit centrale deel van de groeve laat 16-eeuwse huismerken. In die voorafgaande 150 jaar kunnen uiteraard veel zaken gebeurd zijn. Bovendien wijzen landmeetkundige opschriften uit ondermeer 1732 en 1734 eveneens op meningsverschillen over eigendommen.

De pilaren op de plattegrond zou men kunnen nummeren: linksboven no 1, rechtsboven no 2, linksonder no 3 en rechtsonder no 4.

Als we de oorspronkelijke oppervlakte vergelijken met de resterende omvang van de pilaren, dan bevestigen de percentages van roofbouw de visuele waarnemingen: van pilaar 1 is ca 64% verdwenen, pilaar 2 komt uit op 49%, voor pilaar 3 is dat 53% en pilaar 4 mist zelfs op 62%. Dat betekent een gemiddelde roofbouw van ca 57%!

Men heeft niet alleen aan de buitenkant van de pilaren “gebeten”, maar men is ook eenvoudig dwars door dragende pilaren heengegaan.

Zouden we de totale oppervlakte van het opgemeten gebied, dwz de vier overgebleven dragende pilaren in het opgemeten carré, plus het “luchtledige” van de doorgaande gang, vergelijken met het dragend oppervlak van de resterende pilaren, dan wordt het dragend vermogen van de vier pilaren terugbracht tot een beangstigend klein percentage.

Op enkele tientallen meters afstand van deze roofbouw hebben zich in de jaren '80 omvangrijke instortingen voorgedaan onder het voetbalveld van Zussen. Daardoor is een groot onderzoeksgebied verloren gegaan. Naar de oorzaak

van die instortingen laat zich gemakkelijk raden. Vooral-
nog zijn er echter geen directe aanwijzingen dat het nu
onderzochte deel van de groeve, ondanks de roofbouw,
omvangrijke vormen van instabiliteit vormt
Maar wel mogen we concluderen dat de Heren van het
Kapittel van Sint Servaes bij dit conflict niet als zeurpieten
of als hebberige eigenaren mogen aangemerkt, maar te-
recht bezorgd waren voor de stabiliteit en dus de veiligheid
van hun boven- en ondergrond.

BRONNEN

*De Rollen en Gichten van Sichen en Sussen, 1700-1718.
Het boek bevindt zich in het Provinciaal Archief te Hasselt.*

*Heinz Lenaerts
Die Familien Lenaerts aus Zichen-Zussen-Bolder, Provinz Limburg/Belgien,
1672-1820.
Boekje is helaas nergens meer te krijgen.*

*De veldboeken met notities van Ton Breuls en Johan Willems.
Boeken bevinden zich bij Ton Breuls.*

Foto's en plattegrond: Ton Breuls

*Met dank aan W. Willems, Heemkunde Sint Servaes;
Philip Duchateau, gemeente Riemst;
Koen Hoessels.*

horne

Calla

De wanden van de onderaardse groevenwereld tellen veel tekeningen en opschriften. Het merendeel van deze opschriften is afkomstig van de honderdduizenden bezoekers, die in de loop der eeuwen de gangenstelsels hebben bezocht en er hun naam op de wanden hebben achtergelaten. Veelal kleurloos en alweer verdwenen in de duistere vergetelheid als het licht van de flambouw zich voortspoedde naar de volgende bezienswaardigheid. Andere opschriften zijn van recentere datum, zoals dat van de overbekende Kilroy die ook ooit “here” in de St. Pietersberg was. Voor de geschiedenis van de groeve is die laatstgenoemde echter onbelangrijk.

STILLE GETUIGEN....

J. Cobben

Prins Bisschopsingel 1H

6212 AA Maastricht

Tussen die overdaad aan toeristenopschriften zijn de sporen verborgen van hen, die de groeven ooit maakten. Meestal zijn het eenvoudige telramen, die het aantal gebroken blokken aangeven. De mensen, die dag in dag uit in de ondergrond werkten, hadden alleen maar tijd om hun dagelijks brood te verdienen. Aantekeningen op de wand werden meestal door de baas aangebracht. Over die mergeexploitanten is vaak niet méér bekend dan datgene wat nu ondergronds op de wanden wordt aangetroffen. Men vindt wel eens de naam van de breker en als men geluk heeft het huismerk van de eigenaar. Hier en daar gaat de exploitant nog iets verder door een vermanend woord op de wand achter te laten als waarschuwing aan anderen om van zijn bezittingen af te blijven. Zo schrijft Peter Stas in 1584 met veel bravoure op de wand: “*Mijn merghel al hyer om*”

Archieven zijn -indien al aangelegd- veelal door geweld of gewoon door de tand des tijds verloren gegaan. Toch lacht het geluk de onderzoeker wel eens toe en is er zelfs een

combinatie van het ondergrondse met het bovengrondse archief mogelijk.

Zo trof ik tijdens archiefonderzoek een notariële akte aan uit het einde van de 17e eeuw waarin een geschil wordt geregeld tussen twee mergeexploitanten uit die tijd. Zij beschuldigen elkaar ervan dat de een onder de ander zijn eigendom blokken heeft weggebroken. Beiden verklaren natuurlijk hierdoor een groot deel van hun inkomsten te hebben misgelopen. Het blijkt niet mogelijk om de zaak onder elkaar te regelen. Er moeten dan ook een paar “bergmeters” aan te pas komen die de desbetreffende percelen ondergronds opmeten om zo de geleden schade te bepalen. Pas daarna wordt er door beide partijen overeenstemming bereikt. Om dit akkoord te laten vastleggen werd een notaris opgezocht.

22

In de akte die hiervan opgemaakt werd lezen we dat op 27 april 1697 voor openbaar notaris N.D. Bruysterbos te Maastricht “den Hr. Licentiaat Godfroid Augustinus Collette schollet tot St. Peter als man ende momboir (=zaakwaarnemer) van Joffrouw Maria Elisabeth Goddingh ten eenre ende Sr. Peter Swennen mede ingesetenen van St. Peter ter anderen” verschijnen, die beiden verklaren, dat er “eenige dispujten voor desen waeren voorgevalen in den steenen berch tot st. Peter voorschreven gelegen over het vuyt houwen der blocken”. De ene partij was de ander ondergronds te dicht genaderd en daarom waren er door bergmeters reeds “diverse meetinge gedaen”. Om het conflict te beëindigen verklaren beide partijen dan ook “nieuwe ende finale meetinge te hebben laeten geschieden” en allen zijn daar “content ende vereenicht” over. Door de metingen is vastgesteld, dat “deur den eersten comparant (Collette) aen den tweeden comparant (Swennen) grondt eenichsintis soude weesen getoucheert loepende ende gelegen onder den luyckerwech ende el-

Fig. 1. Opschrift Collette en Swennen (Swinen)

ders, ende deur den tweeden den eersten getoucheert in sijn grondt staende onder seeckere ses grootroeden den eersten competerende ende elders...”.

Door de bergmeters is nu vastgesteld in hoeverre de een de ander ondergronds benadeeld heeft. De partijen komen overeen, dat tot vergoeding van het door Swennen teveel uitgewerkte aan Collette “seeckere plaetse in den berch, van ontrent hondert sestich voeten” zullen worden afgestaan. Deze plekken worden gemerkt “met dobbelcruys” als volgt: ++ Collette krijgt toestemming om te “meugen laeten arbeijden

ende gaen tot onder den grondt" van Peter Swennen. Beide partijen brengen ter voorkoming van verdere ondergrondse geschillen als grensmarkering van hun andere gronden ter plaatse een dubbelkruis (\oplus) aan.

Ze verklaren zich hiermee accoord en komen overeen in de toekomst verder niets te zullen doen of laten gebeuren, direct noch indirect, binnen noch buiten de wetgeving om elkaar dwars te zitten. Ze doen bovendien afstand van alle mogelijkheden om in beroep te gaan. Ze worden geacht met het behaalde resultaat "te vreden ende gecontenteert" te zijn. Beide partijen verzoeken hiervan een notariële akte op te maken met de verordening het overeengekomene te realiseren in de toekomst.

Deze akte wordt ondertekend door de notaris, G.A. Collette en Peter Swennen, gepasseerd op dag en voorvermelde datum te Maastricht. De heren Adam H van Aldenbruck en Hermannus Lousberch verzocht te ondertekenen als geloofwaardige getuigen.

Collette was een ijverig geschiedschrijver. Hij heeft ons een aantal boekwerken nagelaten waaronder een "Handschrift over den Sint Pietersberg bij Maestricht". Hierin vermeldt hij tal van bijzonderheden over de mergeexploitatie in zijn tijd. Hij geeft er onder meer een aantal rechtzaken in aan, die betrekking hebben op ondergrondse geschillen. Ook bovenstaand geschil met Peter Swennen staat erin vermeld. Hij schrijft hier op blz. 57 en 58 in dat "Handschrift" het volgende over:

"Den 27 april is een naerder accoord tusschen de Hr. Collette en peter Swinnen *) gemaect, bij welck den voorsch. Swinnen aen de Hr. Collette teruggecedeert t' gene uijtgewerkt hadde te weten 160 voeten, en deselve plaetse gedesigneert met een dobbelcruijs op dese

Den 27. april 1697 is een naerder accoord tusschen de Hr. Collette en peter Swinnen gemaect, bij welck den voorsch. Swinnen aen de Hr. Collette teruggecedeert, t'gene uijtgewerkt hadde te weten 160 voeten, en de selve plaetse gedesigneert met een dobbelcruijs op dese maniere \oplus tot welcke designatie de Hr. Collette sal meigen laten werken onder den grondt van peter Swinnen, en hiinne lijmijtscheidinge van de andere gronden met de tekenen \oplus van dit dobbelcruijs, alle volgens acte op dat voorsch. gepasseert voor den not. N.D. Buijsterbos.

23

Fig. 2. Handschrift Collette

maniere ## tot welke designatie de Hr. Collette sal meugen laten wercken onder den grondt van peter Swinnen, en hunne limijtscheijdinge van de andere gronden met de tekenen † van dit dobbelcruijs, alles volgens acte op dat voorschr. gepasseert voor den notaris. N.D. Bruijsterbos.”

Hieronder een vrije vertaling:

Op 27 april zijn de heren Collette en Peter Swinnen het volgende overeengekomen: de voorgenoemde Swinnen staat aan de heer Collette af datgene wat uitgewerkt is, te weten 160 voet. Deze plaatsen worden aangeduid met een dubbel kruis op de volgende wijze: ##. Tot deze markering zal de heer Collette mogen laten werken onder de grond van Peter Swinnen. De gebiedsafbakening van de andere percelen zal eveneens gemarkeerd worden met de tekens † van dit dubbelkruis. Alles volgens akte, gepasseerd op de vermelde datum bij notaris N.D. Bruijsterbos.

In zijn manuscript komt Collette op bladzijde 72 nog eens terug op zijn conflict met Swennen. Hij schrijft dat Peter Swennen zich er over heeft beklaagd, dat Collette zijn ondergrondse grens is overschreden. Na een vergelijking van zijn versie van het gebeuren met het notariële stuk valt het op, dat Collette eigenlijk nergens rept over het (vaststaande) feit, dat hijzelf onder het eigendom van Swennen gewerkt heeft. Wel meldt hij dat Swennen bij hem “160 voeten” heeft weggeroofd. Collette wekt hiermee de suggestie, dat Swennen, die wellicht dacht rijker uit dit conflict te komen, eigenlijk in zijn eigen val gelopen is. Pech dan ook voor Swennen, dat zijn geroofde aandeel groter was dan hetgene, dat Collette bij hem had uitgewerkt.

Bovenstaand verhaal dient als omlijsting van iets, dat ik jaren geleden opmerkte in de gangenstelsel Zonneberg van

de St. Pietersberg. Tijdens inventarisatiewerk in de nabijheid van Pompenkamer nr. 3 werden er dubbelkruisen, zoals destijds in de notariële acte vastgelegd, aangetroffen op de mergelwanden. Op sommige plaatsen hadden Collette en Swennen er zelfs hun naam bijgeschreven. Op één plek staat onder de naam “Swinen” het jaartal 1697 op de wand. De tekens zijn uitgewerkt op een plattegrond van het gebied.

Opmerkelijk is dat er alleen dubbelkruisen † zijn aangetroffen. De andere figuren, zoals vermeld in Collette’s tekst en in de notariële acte, zijn niet teruggevonden. Wel zijn er in de onmiddellijke nabijheid van de dubbelkruisen en in een voormalige champignonkwekerij een groot aantal enkelkruisen † gevonden. Deze zijn eveneens in fig. 1 verwerkt.

Of de enkelkruisen in direct verband staan met de afspra-

Fig. 3. Plattegrond met ingetekende kruisen

Legenda

- = dubbelkruis †
- = enkelkruis †
- 1 = Swennen* 1697
- 2 = Collette
- 3 = Swennen
- 4 = Collette
- 5 = Collette
- 6 = Swennen
- 7 = Swennen

ZONNEBERG

v.Schaik 1948

STEVENHAGEN GEO INFORMATICA
Velddreef 293, 2727CH Zoetermeer

Meter

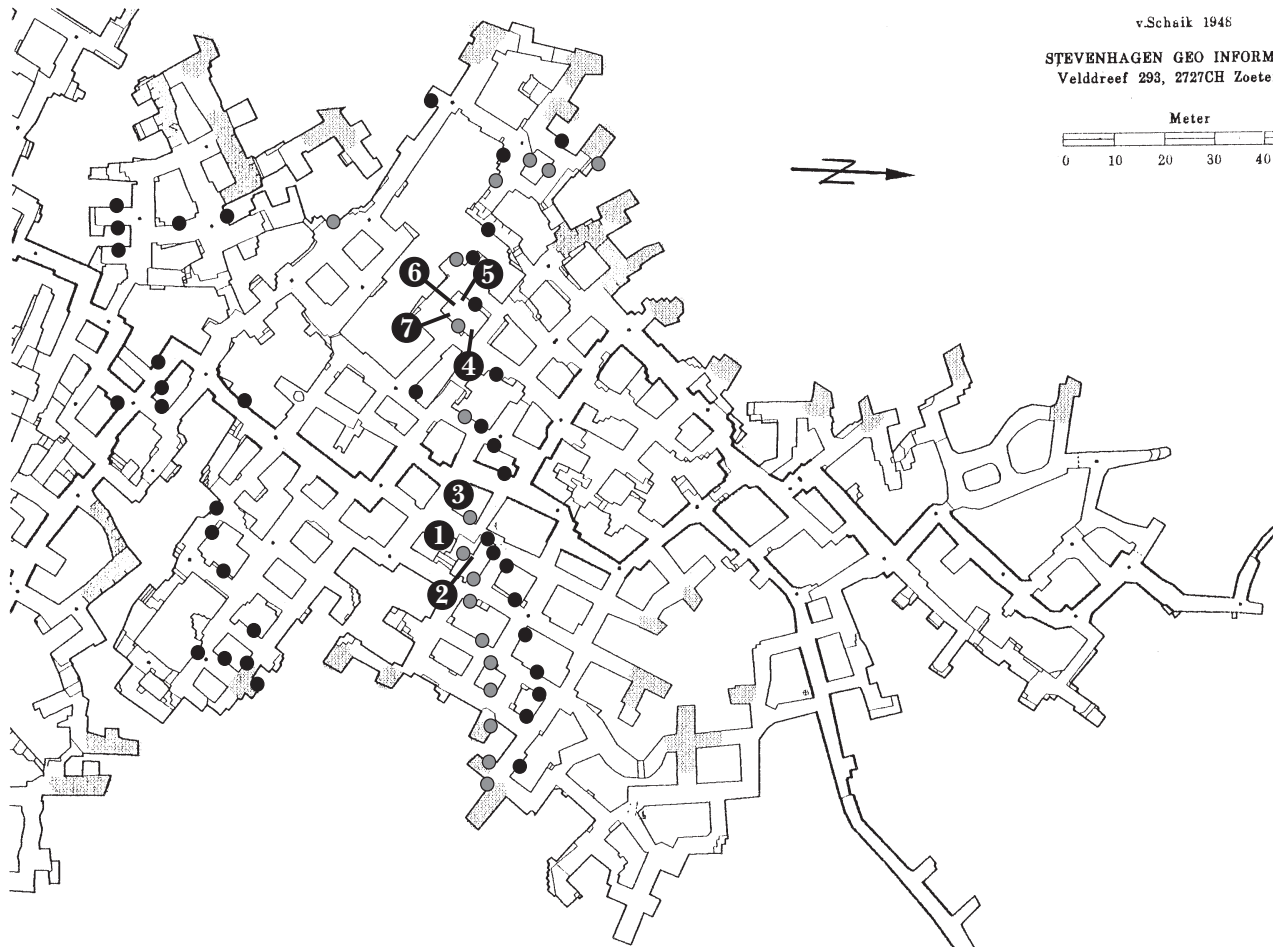
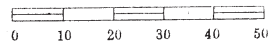

Fig. 4. Enkelkruis en de naam Godding

ken tussen Collette en Swennen is niet duidelijk. Nadere inventarisatie van het gebied laat zien dat bij een aantal enkelkruisen wel sprake is van roofof(?)bouw. Er zijn in een aantal reeds bestaande gangen blokken weggehaald. Mogelijk zijn dit de (aangewezen) plaatsen in het gebied van Swennen, waar Collette zijn buit heeft mogen weghalen. Waarom er ook enkelkruisen op het gebied van Collette staan is niet duidelijk. Mogelijk heeft hij zijn gebied hiermee extra willen markeren.

Het driedubbelkruis \equiv , zoals vermeld in het manuscript, is (nog) nergens gezien. Misschien zijn ze (en vele andere kruisen) verloren gegaan bij het inhalen van Collette's aandeel of bij latere blokwinningen. Het lijkt echter meer waarschijnlijk, dat men het allemaal niet meer belangrijk genoeg gevonden heeft. De partijen wisten immers waar ze aan toe waren.

Aan dit verhaal moet natuurlijk niet al te zwaar worden getild. In de bloeiperiode van de mergelwinning hebben de rol- en andere gerechtsregisters waarschijnlijk bol gestaan van dit soort voorvallen. In Collette's handschrift is immers te lezen, dat ook iemand als de zestiende eeuwse mergeexploitant Peter Stas er niet voor terugschrok om uitbundig onder andermans eigendommen te exploiteren. Maar in zijn handschrift zorgt Collette er wel voor, dat hij niet als zondebok de geschiedenis in zou gaan.

Stille getuigen zijn het dan ook, die kruisen. Stille getuigen van de oplossing van een ondergronds conflict. En door de gedreven hartstocht van de persoon, die het conflict destijds neerschreef, zijn ze weer opnieuw gaan leven. Ze hebben nu weer hun eigen geschiedenis. En Collette? Uit het bovenstaande blijkt ook nu weer: niets menselijks was hem vreemd.

*) De naam Swennen wordt door Collette in zijn handschrift geschreven als "Swinnen". Opschriften op de mergelwanden vermelden zelfs "Swinen". Het is wel steeds dezelfde persoon. De notariële acte staat garant voor de correcte naamspelling.

Fig. 5. Opschrift Swennen (Swinen) en dubbelkruis

LITERATUUR/BEWERKT MATERIAAL

acte: archief notaris N.D. Bruysterbos, 1696/1697, SAB-Maastricht

teksten uit: Aug. Godefr. Collette, Vice-hoogschout van Maastricht. Handschrift over den St. Pietersberg bij Maastricht”, blz. 57, 58 en 72. (HSS-collectie nr. 229 RAL-Maastricht.

foto's: J. Cobben.

kaartmateriaal: D.C. van Schaik 1948, bewerkt door E. Steenhagen/Steenhagen Geo Informatica, 2727 CH Zoetermeer.

Met dank aan *dhx: Knubben voor het kritisch doornemen van het manuscript. Eveneens dank aan dhx: Steenhagen voor het beschikbaar stellen van het kaartmateriaal.*

PIERRE DE SABLE DE SUB

Prijzen van mergelstenen en transport in 1779

Joep Orbons

Holdaal 6

6228 GH Maastricht

INLEIDING

Een doctoraalscriptie kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Leiden, geschreven door Anne-Rose Orbons leverde interessante gegevens op over de prijzen van “breken” en transport van mergelblokken, einde 18e eeuw. De scriptie zelf handelt over de (her)bouw en inrichting van het kasteel Amstenrade waarvoor die nieuwe mergelblokken nodig waren.

Een van de belangrijkste bronnen naar de historie en inrichting van het kasteel vormde het huisarchief van het kasteel Amstenrade. Dit archief bevat een gigantische hoeveelheid documentatie over de bouw- en interieurgeschiedenis van het kasteel. De toenmalige kasteelheer en opvolgers bewaarden letterlijk alles.

Van één van de documenten die bij het onderzoek te voorschijn kwamen, een brief uit 1779 over aankoop en transport van bouw materiaal voor de herbouw van het kasteel, kreeg ik een kopie. Deze brief vormt de basis van dit artikel. Vreemd genoeg was deze brief ondergebracht in het dossier “Lettre d’affaires et diverse 1800-1850”.

29

GESCHIEDENIS VAN KASTEEL AMSTENRADE

Kasteel Amstenrade was het belangrijkste “huis” in het graafschap Amstenrade en Geleen en tot 1779 eigendom van de Prins de Ligne. Deze edelman woonde elders en had bovendien in 1779 zulke hoge schulden dat hij dit graafschap publiekelijk verkocht. Het werd gekocht door de Luikse bankier Nicolaas Willems. Deze bewoonde in Luik één van de voornaamste patricierswoningen, het huidige “Musée d’Ansembourg”. Hij besloot het enigszins vervallen kasteel

30

Fig. 1. Kasteel Amstenrade, huidige situatie

Amstenrade te laten afbreken en te verbouwen tot zijn buitengoed, tot zijn “maison de campagne”.

Hij gaf daartoe de rentmeester van het graafschap, dhr Smeysters, opdracht te zorgen voor bakstenen en mergelblokken. De rentmeester begon erg voortvarend met een vergelijkend warenonderzoek naar prijzen, kwaliteit en bezorging en rapporteerde dit in de genoemde brief aan de nieuwe kasteelheer Willems.

In 1780 maakte de Luikse architect Barthélemy Digneffe zijn eerste schetsen voor het nieuwe kasteel dat op de fundamenten van het oude kasteel werd gebouwd tussen 1781 en 1788. In dat jaar stierf de kasteelheer Nicolaas Willems kinderloos; hij was ongehuwd. Het kasteel was toen voor

twee-derde klaar en is nooit verder afgebouwd.

Via vererving kwam het kasteel en de bijbehorende bezittingen in handen van de familie De Marchant et d'Ansembourg die tot vandaag het kasteel bewoont.

DE BRIEF MET DE RAPPORTAGE

Zoals hierboven reeds aangegeven deed rentmeester Smeysters van het graafschap Amstenrade en Geleen per brief aan zijn kasteelheer verslag van zijn zoektocht naar goed en betaalbaar bouw materiaal voor de herbouw van het kasteel. Vooral bakstenen en mergel kwamen aan bod. De brief is geschreven in miserabel frans, met veel taal fouten, zonder enige interpunctie en met warrige zinsconstructies getuige het volgende citaat: “*j'ai recu quatorze mesures et trois sesiemes d'avoine deuses mesures d'orge en argent onses sols et deuses liard*”. De brief is gedateerd “21 Xbre (december) 1779” en begon met een aantal plichtplegingen richting nieuwe kasteelheer, over diens gezondheid enzovoort. Na een overzicht van geïnde tienden, waaruit we net een citaat aanhaalden, deed Smeysters verslag van zijn speurtocht naar de beste baksteenovens. Daarna volgde zijn mergelverslag.

Het deel van de brief over de mergelstenen begint als volgt: “*De 11de van deze maand (december 1779) ben ik naar de heer Cruts gegaan, de scholaster (note 1), om zo goed mogelijk te wor-*

Fig. 2
Kop van de brief van Smeysters aan Willems

St. jans Golen le 21
Xbre 1779

Monseigneur

il m'a étoit un sensible plaisir d'apprendre par votre agréable
du 6 Courant, le heureux Retablissement de la Goutte, dont
votre seigneurie a étoit attaquée, j'espère que le très haut
votre seigneurie en préservera comme de tout autre maladie, afin
que nous ayons le bonheur de voir jouir votre seigneurie avec tout
la famille en un parfaite santé de les nouvelles acquisitions
ici dans le pays :

Pour satisfaire à mon devoir, puisque les festes de Noëlles
approchent, je ne puis manquer de les souhaiter de tout mon
cœur à votre seigneurie saintes et heureuses comme de même

alors il n'ettoit plus question que du charriage comme votre seigneurie
m'a ordonné, j'étoit alors d'intention de me rendre à Jeggem et
à sub puisque votre seigneurie est pour le solide, mais monsieur
l'ecollatre m'a dit que j'n'avoit pas besoin de me rendre à Jeggem,
car ces pierres sont à deux heures à l'autre cote de Maestricht
ainsi ils couetteront bien un tiers plus au charriage que celles
de sub; ainsi je me suis rendu le 12 auprès ces gens de sub
pour faire accord sous votre agragation, mais ces gens ne me
pouvoient pas dire le juste pris du charriage, ainsi j'ai ettoit
obligé d'entendre jusqua aujourd'hui avant de pouvoir
satisfaire à mon devoir, et donner à votre seigneurie un relation
touchant les pierres des sables.

den ingelicht over mergelstenen, en heb me laten duidelijk maken welke verschillen er zijn in kwaliteit en prijs. Toen ik het voornemen kenbaar maakte naar Seggen (Zichen) en Sub (Sibbe) te gaan, omdat u, mijnheer kiest voor het solide of harde materiaal, toen heeft mijnheer de scholaster me gezegd, dat ik niet naar Seggen hoefde te gaan, want die stenen bevinden zich twee uur gaans aan de overzijde van Maastricht, zodat ze wel eenderde meer kosten aan transport dan die uit Sub.”

Smeysters koos dus op advies van de kanunnik Cruts voor de mergel van Sibbe en niet voor de mergel uit Zichen. Niet de kwaliteit van de mergel, maar de prijs van het transport was doorslaggevend. Uit de rest van de brief zal blijken hoe belangrijk deze transportkosten waren.

Hij ging de dag daarop (12 december) meteen naar Sibbe: *“maar ze konden me niet de precieze prijs geven van het vervoer. Ik was daardoor genoodzaakt tot vandaag toe te wachten met het vervullen van mijn opdracht, de 19de van deze maand ben ik voor de tweede keer naar de mensen in Sub gegaan voor informatie over het vervoer. Ze vroegen me nu voor het transport naar kasteel Amstenrade de prijs van 5 schelling per mergelblok. Ik heb hen daarop vriendelijk bedankt voor hun offerte en verder niet meer gesproken over het transport. De man die de blokken breekt in de berg was redelijker; hij vraagt namelijk niets méér voor de blokken dan ik hem heb betaald voor mij privé, namelijk 15 stuiver per blok afgeleverd buiten de berg of*

Fig. 3
Tekstdeel uit de brief waar verwezen wordt naar Seggen en Sub.

12 stuiver per stuk in de berg.”

Blijkbaar had Smeysters eerder zelf ook mergelblokken in Sibbe gekocht, dus hij wist wat de stenen kostten.

De kosten van de blokkreker waren geen probleem; het maakte blijkbaar wel uit of de blokken opgehaald werden aan het front of buiten de berg. Mogelijk heeft Smeysters onderhandeld met Peter Cobbenhagen, want in 1785 leverde deze *“coupeur des sables de Sub”* opnieuw mergelblokken voor kasteel Amstenrade, getuige een nota in het huisarchief uit dat jaar.

De prijs van de mergelblokken is dus in stuivers uitgedrukt, en de transportprijs in schellingen. In die tijd vertegenwoordigde 1 schelling de waarde van 6 stuivers, dus een mergelblok kostte 12 of 15 stuiver, terwijl het transport 5 schelling, of 30 stuivers, kostte. Een gulden vertegenwoordigde de waarde van 20 stuivers.

Dhr Smeysters vond de vraagprijs van 5 schelling transportkosten per blok duidelijk erg duur en ging dus verder zoeken:

“Ik heb me ook nog begeven naar Meerssen voor inlichtingen over transport van de mergelblokken. Die lui uit Meerssen hebben me aangeboden het te vervoeren naar kasteel Amstenrade voor 3 schelling per blok. Ik was al heel blij zo'n flinke korting te krijgen, maar toch nog niet helemaal tevreden daarmee.”

Zoals een goede rentmeester betaamt bleef Smeysters doorzoeken naar een betere prijs. Hij kwam uiteindelijk tot een overeenstemming met een tiental bewoners van Amstenrade:

“De 20ste december ben ik naar Amstenrade gegaan, naar mijn bureu dus. Ik heb daar een overeenkomst gesloten met uw goedvinden met de volgende personen:

de koster, Gielen geheten, heeft me aangeboden -zonder de blokken, geleverd buiten de berg, te betalen- 200 mergelblokken te bezorgen vanuit Sub naar het kasteel van Amstenrade voor 25 stuiver per stuk, hollandse tol en weggeld ("la tol hollande et la weggelt") voor zijn rekening. Jan Heunen 150 blokken voor dezelfde prijs. De burgemeester van Amstenrade, Limpens, 25 (blokken); de weduwe Kuijpers 50; Pier Bru(u)ls 200; Jan Willems 200; Pier Smeets 100; Reinier Cleuters 50; Pier Maes en Pier Theunissen 75."

Het betrof dus een levering van 1125 "blocks de sable" (mergelblokken) voor 15 stuivers per stuk voor de blokbreker en 25 stuivers per stuk voor de vervoerder, inclusief tol en weggeld. In totaal bedraagt dit een aankoopssom van 45000 stuivers, omgerekend dus 2250 guldens. Om deze prijs naar waarde te schatten is een vergelijking met het toenmalige dagloon van een geschoolde vakman als timmerman of metselaar de enige mogelijkheid. Deze verdiende rond 1780 namelijk 28 stuivers per dag, dus bijna anderhalve gulden. In totaal vertegenwoordigde deze mergelblokken dus meer dan 1600 mandagen werk. Ook in die tijd zal dat een heel bedrag zijn geweest.

Waarom werd nu toch gekozen voor de vervoerders uit Amstenrade? Hun transportprijs was 25 stuivers per blok terwijl de vervoerders uit Meerssen 3 schelling (18 stuivers) per blok vroegen. Dat niet gekozen wordt voor de vervoerders uit Sibbe is duidelijk, want die waren met hun

Fig. 4
6 stuiver muntstuk, Zeeland 1785,
2 stuiver muntstuk, Holland 1791
(Collectie Han Bochman)

5 schelling (30 stuivers) per blok aanmerkelijk duurder.

De oplossing moet gezocht worden in de weg- en tolgelden die onderweg betaald moesten worden. De mergelblokken moesten van Sibbe (Oostenrijks Valkenburg) via Valkenburg naar Hulsberg-Klimmen (Staats Valkenburg, dus langs "la tol hollande") en dan via Wijnandsrade, Nuth en Vaersrade naar Amstenrade wat weer Oostenrijks Valkenburg was.

Deze weg- en tolkosten waren bij de prijs van de mensen uit Amstenrade inbegrepen, terwijl dat bij de andere offerteres blijktbaar niet het geval was. Weggeld was een bijdrage die aan de staat of aan de gemeente betaald moest worden voor het onderhoud van de weg. Tolgelden moesten betaald worden aan een uitbater van de weg; dit was iemand die de weg gepacht had en daarmee het recht had verworven toegang voor de weg te vragen. De tol werd geheven over het gebruik, niet over de waarde van de goederen die meege-
35
nomen werden. Er werd betaald per kar en per paard. Het is niet gelukt om te achterhalen hoeveel de tol was tussen Sibbe en Amstenrade, maar er zijn wel enkele analogieën bekend uit de omgeving. Zo moest voor een kar en paard in 1686 in Valkenburg 10 stuivers tol betaald worden. In Tienen moest in 1718 voor een boerenkar met 2 paarden 6 stuivers betaald worden terwijl handelaren voor een kar met 2 paarden 8 stuivers moesten betalen. Er waren ook nog soorten tolleren. Bij een "Zwijgende" tol moest men altijd betalen, ook zonder sommatie; bij een gewone tol alleen als men werd aangehouden. Hiermee was men er nog niet, want tussen Sibbe en Amstenrade waren meerdere tolposten waar iedere keer opnieuw betaald moest worden. In 1828, toen een groot aantal tolposten al opgeheven waren, stonden op de weg tussen Sibbe en Amstenrade nog minstens

twee tolposten (Valkenburg en Klimmen-Barrier). Op deze manier konden de tol- en weggelden nog best in de papieren lopen. Opmerkelijk in het voorbeeld van Tienen is dat er onderscheid gemaakt werd tussen tol dat betaald moest worden voor boerenkarren en voor karren van handelaren. Konden de lokale (boeren) van Amstenrade met een goedkoper toltarief werken dan de handelaren uit Meerssen, of wisten ze beter op welk moment ze het tolhuisje konden passeren zonder te betalen?

Met de groep vervoerders uit Amstenrade werden in de brief verder afspraken gemaakt over het tijdstip van de levering van de mergelblokken:

“In de maand maart (ieder) 1/5 van hun quote.

In de maand april 1/5 van hun quote.

In de maand mei 1/5 van hun quote.

In de maand juni 1/5 van hun quote en in de maand juli 1/5 van hun quote.”

Dhr Smeysters sluit de brief naar de kasteelheer af met de volgende zin:

“Ik hoop dat u, mijnheer tevreden zult zijn met deze regeling. Indien U, mijnheer hierin iets bezwaarlijks aantreft, dan zal ik, hierover geïnformeerd, proberen het te herzien naar uw tevredenheid.”

DANKWOORD

Dit artikel kwam tot stand met dank aan Anne-Rose Orbons voor het beschikbaar stellen van het onderzoek door haar uitgevoerd in Kasteel Amstenrade, Piet Orbons voor de vertaling van de brief in het Nederlands en aan Han Bochman en het Koninklijk Penningenkabinet uit Leiden voor de numismatische bijdrage.

BIBLIOGRAFIE

Brouwers J., De tol op de Steenweg Luik-Sint Truiden in de 18e-19e eeuw.

Limburg 41 (1962)

Gelder E. v., De Nederlandse Munten, Spectrum, Utrecht, 1965

Lindelauf W., De "swijgende Landthol" en het "Weggelt van Heerle",

Bulletin Herle 5 (1955)

Orbons A.R., Kasteel Amstenrade, bouw- en interieur geschiedenis, doctoraal-scriptie Rijksuniversiteit Leiden 1996.

Smeysters P.G., brief uit archief kasteel Amstenrade, Huisarchief d'Ansembourg: Portefeuille 44, map "Lettre d'affaires et diverse 1800-1850".

NOTEN

1) *J.H. Cruts, kanunnik van het kapittel van Sint Servaas te Maastricht; scholaster omdat hij aldaar de koorzang leidde.*

Antonius Tabets

A Berg 1837

prodentia Tabets

*Afb. 1. Een opschrift van Antonius
Habets uit 1837*

DODELIJK ONGEVAL IN DE GEULHEMMERGROEVE

John Knubben

Bombeydaal 7

6228 GT Maastricht

INLEIDING

De Geulhemmergroeve (Van Wijngaarden 87) als cultuurhistorisch monument trekt mij erg aan. Slechts weinig groeven bevinden zich in zo een authentieke staat. Deze interesse is gewekt doordat ik in het verleden in het kader van een publicatie over Franz Jozef Büttgenbach, die tussen 1839 en 1851 de eerste Ingenieur der Mijnen van het Hertogdom Limburg was, een aantal bezoeken aan deze groeve gebracht heb. In het kader van dat onderzoek kwam ik ook in diverse archieven interessante stukken tegen over de “*Geulemer groef*”. Deze hebben mijn belangstelling voor de geschiedenis van de groeve nog groter gemaakt. Het is de bedoeling om in de toekomst, samen met een werkgroep, een zeer gedetailleerde inventarisatie in de groeve te verrichten en aansluitend archiefonderzoek te doen. De resultaten hiervan zullen terug te vinden zijn in een publicatie. Als voorproef alvast onderstaand artikel.

In de loop der eeuwen hebben zich in de mergelgroeven, die onze regio rijk zijn, vele ongevallen voorgedaan. Daarbij waren regelmatig dodelijke slachtoffers te betreuren. In dit artikel wordt beschreven hoe de blokbreker Antonius Habets in 1871 in de Geulhemmergroeve op een wel zeer tragische wijze de dood vond bij zijn werkzaamheden.

DE “*DAGLOONER*” ANTONIUS HABETS

Antonius Habets is geboren in Amby op 9 december 1813. Zijn ouders Mathijs Habets en Maria Sijben verhuizen naar Berg. In 1832 wordt hij gekeurd voor de Nationale Militie.

Onder het bewind van Napoleon werd het beroepsleger afgeschafte en de dienstplicht ingevoerd. Inmiddels weten we dat deze maatregel bijna twee eeuwen standgehouden heeft! Van ieder dorp moest iedere jongen op een bepaald leeftijd de keuring voor de militie ondergaan. Als men goed-gekeurd werd, moest men deelnemen aan de loting. Hierbij kon je je uitloten of inloten. Welgestelden konden zich, als ze zich ingeloot hadden, laten vervangen door zogenaamde “remplacanten”. Dit waren personen die tegen betaling of andere gunsten de dienstplicht voor een ander wilden vervullen. Het was opvallend dat in die tijd in onze regio relatief veel jongens afgekeurd werden wegens een te geringe lichaamslenkte.

Uit de keuringspapieren blijkt dat onze hoofdpersoon op het moment van de keuring nog bij zijn ouders woont. Zijn uiterlijk wordt als volgt beschreven:

*“Kleijn aangezicht
gewoon voorhoofd
grijze ogen
platte neus
grote mond
ronde kin
blond haar”*

Na verloop van tijd trouwt Antonius met Maria Catherina Dejong en gaat wonen te Geulhem. Hij staat daar ook geregistreerd als “daglooner”. Dit wil zeggen dat hij, als zo vele andere min vermogenden uit die tijd, zijn gezin kan onderhouden door te werken bij de “grotere boeren”. In de winter heeft hij uiteraard geen inkomen omdat er dan geen werk bij de boeren te krijgen is. Sociale voorzieningen zijn

er niet, tenzij men de “armenzorg” als zodanig wil bestem-pelen. Zoals vele andere boerenknechten zoekt hij in deze periode dan ook werk in de “blokberg”. Daardoor komt er toch brood op de plank.

Antonius Habets ontwikkelt zich tot een goede vakman. Zijn werk wordt alom gewaardeerd. Zijn zoons Leonardus en Joannes leren van hun vader eveneens het blokbreken en kunnen zo in de wintermaanden ook “het hoofd boven water” houden. Leonardus was als 16-jarige best trots op zijn werk. Hij schrijft in 1865 op de wand dat de kwaliteit van de mergel uit de Geulhemmer heel goed is. Hij geeft aan dat de kwaliteit zelfs nog beter is dan de blokken uit de Sibbergroeve.

Er is nog een zoon, Franciscus genaamd. Of deze ook als blokbreker werkzaam was, is mij niet bekend. Kinderen vergezelden hun vader vaak al op jonge leeftijd bij het werk in de “blokberg”. Het kleine beetje geld dat zij inbrachten, via een hogere produktie, was helaas hard nodig.

In de vorige eeuw komt de blokbreekindustrie door de opbloeiende economie tot grote ontwikkeling. Er wordt steeds meer gebouwd. Antonius Habets werkt niet alleen meer in de winter als blokbreker. Hij is dan een groot deel van het jaar in de groeve aanwezig om te werken aan opdrachten van aannemers. In meerdere mergelgroeven tref-fen we zijn naam met sierlijke letters op de wand aan. Zo heeft hij o.a. ook gewerkt in de Meerssenergroeve (Van Wijngaarden 163) en in de Koeleboschgroeve (Van Wijngaarden 35). De Geulhemmergroeve was toch zijn voor-naamste werkplaats. Er zijn dan ook vele opschriften van hem en zijn zoons te vinden.

Bij zijn werkplek heeft hij op enkele plaatsen een tekening van een engel aangebracht. Blokbrekers brachten vaker

devotietekeningen op de wand aan. Op deze wijze wilde men van God bescherming vragen bij dit gevaarlijke werk. Andere geloofsuitingen ziet men ook. Zo treft men devotie-nissen aan waar het beeldje van een beschermheilige in geplaatst werd.

Verder treft men ook regelmatig gebeden op de wand aan. In de Geulhemmergroeve zijn genoemde geloofsuitingen ruim vertegenwoordigd.

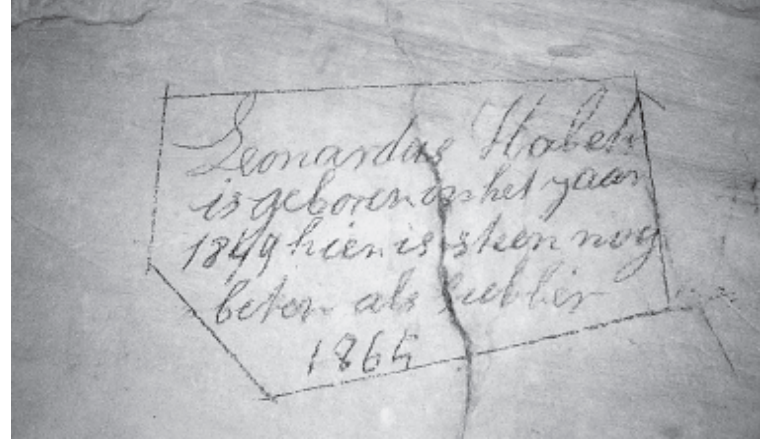
Antonius Habets werkt al bijna veertig jaar als blokbreker voordat het noodlot hem op een wel heel absurde manier treft. Daarover straks meer.

DE MIJNWET EN DE MERGELGROEVEN

In het begin van de negentiende eeuw, werd de Mijnwet van Napoleon van kracht. Omdat onderaardse mergelgroeven volgens deze wet als mijnbouw beschouwd diende te worden, gold ze ook voor de exploitatie van on-deraardse mergelgroeven.

Naast alle toezicht- en veiligheidsmaatregelen kwam er ook een meldingsplicht van “gebeurlijke ongevallen”. In de praktijk kwam van dit alles de eerste tijd echter niet zo veel te recht. Vóór 1846 werd er in ieder geval door de plaatselijke overheden en door het Hertogdom weinig of geen toezicht in de groeven uitgevoerd. Een oorzaak daarvoor kan liggen in het feit dat de mergelgroeven meestal gelegen waren in de hellingen op gronden die niet geschikt waren als landbouwgrond. Ze waren voor “gemeenschappelijk gebruik” bestemd. Hierbij kan gedacht worden aan productie van hakhout en het weiden van de schapen.

Het breken van mergelblokken was een recht dat de burgers sinds mensenheugnis bezaten. Het is dan ook te be-

Afb. 2. Leonardus Habets is geboren in het jaar 1849 hier is steen nog beter als Siebben 1865

grijpen dat men niet zo blij was met inmenging van buitenaf.

De plaatselijke overheden en/of de eigenaren van de mergelgroeven werkten aanvankelijk ook niet zo enthousiast mee aan de ten uitvoer legging van de mijnwet en de aparte reglementen t.b.v. de mergelwinning omdat men mogelijk vreesde voor een fiscale heffing over de gedolven mergel zoals dat ook het geval was bij de ontginning van steenkolen.

De blokbrekers hechtten vaak meer waarde aan de opbrengst dan aan de veiligheid. De zeer bouwvallige toestand waarin veel ontginningen van vóór deze periode zich momenteel bevinden kan als een bewijs gezien worden voor het slechte beheer.

Een grote instorting die zich omstreeks de jaarwisseling van 1845 en 1846 in de “Valkenburger groef” voerde heeft ertoe geleid dat de overheid zich bewust werd van de gevaarlijke situatie. Vanaf toen is men zich nadrukkelijker met de controle op de blokbreekindustrie gaan bezighouden.

Het duurde nog tot 1855 voordat er sprake was van een door de overheid voorgeschreven “Reglement op de ontginning van onderaardse of overdekte steengroeven in het Hertogdom Limburg”. Het strakke toezicht van overheidswege dat hieruit voortkwam heeft aan de wantoestanden in de blokbrekerij een einde gemaakt en heeft er voor gezorgd dat een deel van de mergelgroeven voor het nageslacht bewaard zijn.

DE DOOD VAN ANTONIUS HABETS

In het Rijksarchief Limburg te Maastricht kwam ik een archiefstuk tegen dat betrekking had op het ongeval waarbij onze hoofdpersoon om het leven kwam. Het bevat een brief met daarbij als bijlage een proces verbaal van de gebeurtenissen.

Het stuk is gedateerd op 4 oktober 1871 en is verzonden door Ingenieur der Mijnen Bogaert aan de “*Commissaris des Konings in het Hertogdom Limburg te Maastricht*” vanuit zijn stand plaats Maastricht. De heer Bogaert onderstreept in het stuk de hoofdzaken. De tekst luidt als volgt:

“Overeenkomstig het besluit van den 31 Maart 1820 nr. 1163, heb ik de eer U hiernevens te doen toekomen afschrift van het proces verbaal omtrent de op den tweeden dezer in de Geulemergroef, gemeente Berg en Terblijt, plaats gehad hebbend ongeluk, waardoor

de arbeider Antoon Habets, wonende te Geulem, gemeente Berg en Terblijt, overleden is”.

De tekst van het bijgevoegde procesverbaal geef ik hieronder letterlijk weer zodat de lezer zich zelf een beeld kan vormen van de dramatische gebeurtenis die destijds plaatsgevonden heeft.

“Op den derden October achtien honderd een en zeventig te Roermond voor eene dienstreis zijnde, ontvang ik bericht dat er in de Geulemer groef, te Geulem, gemeente Berg en Terblijt, door het afvallen van steen, een arbeider, genaamd Antoon Habets, hierdoor zodanig getroffen was, dat hij eenige uren daarna overleed.

Heden vierden October achtien honderd een en zeventig ben ik naar Geulem vetrokken, en heb mij begeven in de Geulemer groef alwaar het ongeluk gebeurd is, vergezeld door den Gemeente Opzigtter Pieter Schreurs, en den bij het gebeurde tegenwoordig geweest zijnde zoon van den overledene, Johannes Habets. Laatstgemelde heeft mij gezegd, dat hij maandag tweeden October ongeveer elf en een half uur voormiddag met zijn vader in genoemde groef zamen aan het werk was, staande op een stuk blok, bezig met het zagen aan den nog niet los zijnde af te werken blok, naast zijn vader, die bezig was met het, met de schep, losse mergel op een hoop te werpen, zijn vader plotseling zag voorover vallen; dadelijk bijspringend, een stuk van het zoogenaamde bovenlager; -dat naar mijne schatting ongeveer 10 à 11 kilogrammen wegen kan- en van de zoldering gevallen was, en op het regter gedeeltelijk uitgestrekte been van zijn vader lag, weggenomen heeft; hij toen zijn vader opgenomen en hem tegen een hoop opgestapelde steenen gezet heeft; zijn vader toen gesproken heeft, klagende over pijn in de rug en nabij de enkel, hij vermeende het been gebroken was. De zoon heeft toen, met behulp van een reeds op korten afstand zijnde voerman Plum, die een kar

Overeenkomstig het besluit van den
31 Maars 1820 N° 1163, heb ik de eer U hier,
nevens te doen toekomen afschrift van het pro-
cesverbaal omtrent een op den 2de dexer in de
Geulener groef, gemeente Brug en Terblyt,
plaats gehad hebbend onydelik, waarvoor de eer-
beiden Antoon Habets, wonende te Geulens,
gemeente Brug en Terblyt, overleden is
Die Intendant des Konincs
J. J. M. Bugaert

43

blokken geladen had, de vader naar zijn huis te Geulem vervoert; welligt nog één uur later dan het gebeurde nog met den gehaalden pastoor gesproken heeft, echter tusschen 1½ en 2 uur namiddags, overleden is”.

Hierna gaat Bogaert in zijn procesverbaal in op de oorzaak van het ongeval. Hij brengt dit als volgt onder woorden:

“Bij het uitbreken van bouwsteen (althier oneigenlijk mergelsteen genaamd), bevindt zich aan het bovenste gedeelte der uit te delven steen, dikwerf, -en dat was in het geval-, een laag van ongelijke dikte van soms 1 tot 3 decimeters, die niet altijd vast met het daarbovenliggende gedeelte der rots vast verbonden is, door eenen tusschentaag van harde geele klei. Deze laag, alhier het bovenlager genaamd, wordt dan ook steeds ter voorkoming van ongelukken naarmate van de vooruitgang der uitdelving van de zich daaronder bevindende goede steen weggenomen. Volgens verklaring van den Gemeente opzigter voor noemd, was hij Zaterdag 30 september terplaatse geweest, en zich overtuigd dat ook die voorzorg genomen was voor zoverre mogelijk. Ook heb ik gezien dat de stukken van het lager, in de galerij en openen neveningang opgestapeld waren, en het ontgonnen gedeelte bijna geheel van het lager ontdaan tot bijna tegen de nog vaste steen. Het schijnt echter dat nog een stuk gebleven is, dit stuk was ongeveer ongeveer 27 centimeter lang, 18 breed en 11 dik, aan eene zijde schuin. Dit stuk nu is afgevallen, en wel op de lendenen van den in gebukte houding overledene Habets, en is toen deze viel, op het been blijven liggen”.

Ingenieur der Mijnen Bogaert wint ook advies in van een arts om zich een beeld te kunnen vormen van de doods-oorzaak. Hij vermeldt dat in zijn procesverbaal als volgt:

“Volgens gevoelene van den geneesheer Oidtman te Meerssen, die ik over het gebeurde ben gaan spreken, zal schending van ruggegraat en rugmerg de oorzaak van de dood in deze geweest zijn”.

Het procesverbaal wordt besloten met een aantal conclusies. Samenvattend kan gesteld worden dat het gewoon een zeer ongelukkige samenloop van omstandigheden is geweest die tot dit tragisch ongeval geleid heeft. Dit wordt als volgt verwoord:

“De overledene is iemand die ruim 30 jaren blokbreker is, en mij, en den Opzigter en andere werklieden als een der beste en voorzichtigste werklieden bekend is.

Het gebeurde is dus niet aan onachtzaamheid toe te schrijven, daar afgebroken hetgeen weg te ruimen was, behalve dat betrekkelijk kleine gedeelte des lagers dat toch nog met de voorzijde aan de vaste steen gehecht was, en waarop voorzeker niemand eene bemerking zoude gemaakt hebben.

Het was dus een hier niet te voorzien ongeluk, dat de steen juist door de gebukte houding van den overledene, op een zo gevoelige plaats des lichaams gevallen is.

Had deze regt op gestaan, en was dat stuk op hoofd of schouder gevallen, zoude het slechts een kneuzing veroorzaakt hebben”.

In het overlijdensregister van de gemeente Berg en Terblijb heb ik de overlijdensakte opgezocht. Antonius Habets is opgenomen in dat jaar als overlijden nr. 18. Hij is zevenenvijftig jaar oud geworden. Als getuigen bij de aangifte staan 2 zonen van het slachtoffer vermeld. Het betreft Joannes, die op dat moment jaar 39 jaar oud is en Leonardus

die dan 28 jaar oud is. Beiden wonen te Berg en Terblijt en staan vermeld als “daglooner”. Dit beroep staat ook vermeld bij het slachtoffer.

De “blokberg” had weer zijn tol geëist, maar deze keer wel op een heel aparte manier.

DANKWOORD

- De heren Frans Bergsteijn, Eddie Jeukens, Thuur Hornesch en Pierre Kollin van Stichting “de Rotswoning” voor de genoten gastvrijheid en de hulp bij het onderzoek in de Geulhemmergroeve.
- De heer Ger Schrijvers, archiefmedewerker van de gemeente Valkenburg aan de Geul, voor zijn hulp bij het napluizen van de archieven.
- De heer Piet Orbons voor de informatie over de Nationale Militie.
- Jaques Maes, Henk Ramakers, Walter Thiessens, Jos Cobben, John Hageman en Joep Didden voor hun hulp bij de zoektocht naar opschriften betreffende dit artikel in de Geulhemmergroeve.

OPMERKING

Dit artikel verschijnt in een verkorte versie in “Stichtingsnieuws” aflevering 3. Dit is het verenigingsblad van stichting “de Rotswoning”.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Overlijdensregister gemeente Berg en Terblijt in de archieven van de gemeente Valkenburg aan de Geul.

LITERATUUR

J. Knubben, Maastricht 1995, “Een instorting met gevolgen”, S.O.K. Mededelingen nr. 23.

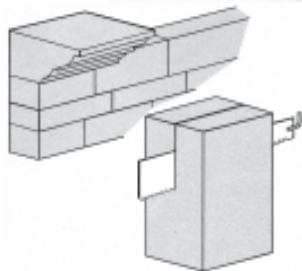
Rijks Archief Limburg te Maastricht, archief Staatstoezicht op de Mijnen 04.81. Inventarisnr. 8434 Reglementen op en andere stukken betreffende de steen- en mergelgroeven.

A. van Wijngaarden, Maastricht 1976, “De onderaardse kalkgroeven van Zuid-Limburg”, Wetenschappelijke Mededelingen K.N.N.V. nr 71.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door:

47

Mergelbouwsteen
P. Kleijnen
Bergstraat 31
6301 AB Sibbe-Valkenburg a.d. Geul

COLOFON

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

VORMGEVING

Stefan Graatsma, Maastricht

GRAFISCHE VERZORGING

Bureau van de Manakker, Maastricht

DRUK

Swalmer handelsdrukkerij, Swalmen

48

Redactieadres:
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België

For summaries in English, please contact the editor at:
Editor SOK Mededelingen
Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
Belgium

De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven is geassocieerd met Subterranea Britannica (UK).

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES

f12,50 of Bfr. 225 inclusief verzendkosten door overmaking van f12,50 via bijgevoegde acceptgiro of door overmaking van Bfr. 225 op rekeningnummer 000 - 150 7143 - 54 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Postbus 882
NL 6200 AW Maastricht

LOSSE VERKOOP

f15,00 of Bfr. 275 tegen contante betaling op het redactieadres.
f17,50 of Bfr. 320 inclusief verzendkosten uitsluitend schriftelijk te bestellen bij:
Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap
Groenstraat 106, 6074 EL Melick
door overmaking van de kosten op postrekening
Nederland 429 85 1
België 000 - 1616562 - 57
onder vermelding van het gewenste.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1382-2608